

בין גבולות המעמד והאופי

ג'יין אוסטן: אמה, מאנגלית: שי סנדיק, הוצאת א(ה)בות סנדיק ספרים 2015, עמ' 553

ג'יין אוסטן מהלכת קסם על מעריציה ושיממון על אחרים. הראשונים - וביניהם כתבת שורות אלה - מתפעלים מהמארגים המושלמים של עלילה ודמות, קומיות וביקורת, מבנים מפוארים ודיאלוגים שנונים. אבל יש שאינם מבינים על מה המהומה: על עסקי שידוכים? על רכילות חברתית נואלת ותחרות חברתית? בשביל מה כל המאמץ הספרותי המפואר הזה? ובוזהירות אוסיף שכנראה ספריה נחשקים יותר בקרב נשים.

אמה נחשב לגולת הכותרת ביצירתה של אוסטן, והוא מתייחד, בין השאר, בגיבורה מעצבנת שמצליחה בכל זאת לעורר אמפתיה. הרומן כבר תורגם לעברית ועתה יוצא שוב לכבוד חגיגת המאתיים להופעתו. בסוף הספר אחרית דבר מלומדת ומעניינת של ד"ר מרי פ' ברואר מאוניברסיטת לופבורה; הכותבת מגוללת את סיפור כתיבתו והתקבלותו של

הרומן ומביאה תובנות פרשניות מעניינות.

אמה פורש את סיפורה של אמה וודהאוז בת המעמד הגבוה, שנכשלת שוב ושוב בעסקי שידוכים שאליהם נקלעה מעודף יומרה ומשעמום. לפנינו אשה צעירה ושטחית שמנסה להשליט על המציאות את נקודת מבטה המוגבלת, ומגלה בשברון לב את קוצר הבנתה, אחרי שחוללה נזקים רציניים. במקביל מתוארת עלילה משנה של דמות נשית שונה בתכלית בתכונות נפשה ובסוג הגבר שעלה בגורלה - ג'יין פירפקס.

אמה מפגינה כמה תכונות נפש בעייתיות: התנשאות מעמדית בוטה עד כדי רצון להימנע מנשף ריקודים בשל עירוב מעמדות; אטימות חברתית העשויה להביא לפגיעה של ממש בזולת, במיוחד אם הוא נחות דרגה; כאמה יש היכרס המתבטא ביומרה לעצב את המציאות כרצונה, וכמו מושאי היכרס ביצירות המופת הטרגיות, היא נופלת בפח העיוורון הנפשי, ומשלמת ביוקר על משוגותיה וחטאיה. עם זאת, ביצירות אוסטן תמיד מתאפשר התיקון, יחד עם ההתרה המושלמת והסיום המרגיע.

זכור לי שכבר בקריאה הראשונה של אמה, בשנותי הצעירות, חשתי אנטיפתייה כלפי הגיבורה המיופייפת שהזכירה לי דמות שחצנית שלמדה איתי באוניברסיטה, והתרברבה בעושרה.

אתגר מויאל

ביני לאינך

כְּשֶׁאֵינְךָ אוֹהֶבֶת
זֶה כְּשֶׁהָאֵין שֶׁלְךָ אוֹהֵב אוֹתִי
אֲנִי מְחַבֵּק אֶת הָאֵין שֶׁלְךָ
הוא מְחַבֵּק טוֹב הָאֵין
אֶפְלוּ יוֹתֵר טוֹב מִמֶּךָ
הוא גַּם יוֹתֵר נֶאֱמָן
אֶפְשָׁר לְהִרְגִישׁ אוֹתוֹ מִכָּל כּוֹנֵן
אֶת אוֹמְרָת
הוא לֹא הִיָּה כְּאֵן אֶף פַּעַם
הָאֵין
פְּשׁוּט כִּי הוּא אֵין
תִּרְאֵי אוֹתְךָ
כְּזֹאת קָלִילָה
זֶה הַיּוֹם הִכִּי עֲצוּב בְּחַיִּים שְׁלִי
וְהַחַיִּים שְׁלִי
מִמִּילָא שְׁיָכִים לְךָ
וְאֵת
לֹא תוֹבֵעַת בְּעֵלּוֹת.

עם זאת תכונה המייחדת כמה גיבורות בספריה: דבקות בערכים ונכונות לשלם מחיר על הנאמנות לעצמן; כך אמה שאינה נחפזת להינשא, כך אליזבת במגוונה ודעה קדומה שמשיבה ריקם מחזורים למרות הסכנה הגדולה למצוא את עצמה ללא משענת כלכלית. כך גיבורות אחרות.

תחושה אנכרוניסטית מתעוררת גם נוכח מספרת - כלי יודעת מהסוג הישן, שמתנדבת להסביר לקורא את פשר מעשי הגיבורים ומחשבותיהם. מספרת שמשתמשת הרבה באפיון ישיר, משמע ציון התכונה של הגיבור, ומרבה ב"הגדה" כלומר טכניקת כתיבה מסכמת. אבל כמשקל נגדי דומיננטי יש לא מעט דרכי המחשה מעניינות: הרהורים של הגיבורה, דיאלוגים שנונים, ומספרת ששומרת חלק מידיעותיה לעצמה, ומסתפקת בזריקת רמזים דקים למה שעתידי להתגלות בסופו של דבר. ואכן, סוג של גילוי נמצא בכל רומן של אוסטן: משהו שלא נראה לעין, והסתתר מאחורי המסכות המקובלות של המציאות המתוארת.

אוסטן אמנם סופרת מוגבלת ונטולת תהומות, אך בעולם המצומצם שלה היא מחוללת נפלאות באמצעות יסודות קומיים מעולים והרבה דקויות תיאור. ספר מאוד בהיר ומהנה, שכתוב בסגנון נפלא. אל תחמיצו!

רבקה שאול בן צבי

אך כאן טמונה גדולתה של אוסטן, ביכולת ליצור דמות טיפוסית שניתן לפגוש בכל זמן ומקום. אמה מעוררת רתיעה במוחצנות הרבה שלה ובניסיונה לשלוט באנשים אחרים, חלשים ממנה. קשה לכבד את הדילטנטיות המוכנית של בחורה רבת כישרונות שכל זמנה בידה, והיא מרחפת כמו פרפר מעיסוק לעיסוק, ללא העמקה. באחד מרגעי הנוחם שלה אמה מצטערת על כי לא הקדישה זמן רב לאימונים.

המחברת מאפיינת אותה באמצעות אנלוגיה ניגודית לג'יין המופנמת והשתקנית מאוד המובלת לקראת גורל קשה של חיי עבודה כמטפלת ומורה במשפחה עשירה. ראוי לזכור שסוג זה של עבודה לא היה רחוק מחיים של משרתת, ורק בחורות עניות עסקו בכך. ג'יין מתוארת כבחורה אצילית שמיטיבה לשיר ולנגן, והיא מבטאת בהופעותיה עומק אמנותי שמקורו בהשקעה רבה ובהשראה רוחנית; לפנינו אפוא שלוש נשים שהוסטו ממסלולן - אמה חסרת הגבולות שהרשתה לעצמה יותר מדי; ג'יין העושה מעשה של אומץ שמצטייר כרומן באופן אמביוולנטי; והארייט שהוסטה ממסלולה הטבעי על ידי אמה.

ברומן דידקטי יש מי שמחנך - נייטלי הבוגר בגילו ובתבונתו, שנטל עליו משימה אבהית לחנך את האשה שהוא אוהב; אני מניחה שחוקרות המגדר כבר מצאו או ימצאו בכך עניין לדיון, אך אל לנו לשכוח את היפוך התפקידים ברומן אחר של אוסטן, גאוונה ודעה קדומה שם האשה הצעירה מחנכת את מר דארסי, שכמו אמה אף הוא מתאפיין ביוהרה מעמדית. ועל כל פנים, נראה לי שאין סיבה להחיל את מושגינו על רומנים שמרניים מראשית המאה התשע-עשרה.

הקריאה באמה, כמו ברומנים אחרים של אוסטן, נותנת תחושה של עולם רחוק ושונה, גם במישור התכנים וגם בדרכי העיצוב הספרותי. אוסטן כתבה אחרי המהפכה הצרפתית, בתקופה שבה כבר הדהדו רעיונות חדשים, והתנועה הרומנטית שלטה בכיפה. בלוק היה בן תקופתה, אם כי המשיך לחיות אחריה עד אמצע המאה התשע-עשרה. גם ברומנים שלו בולטים הקודים המעמדיים, אך אנו חשים במשב הרוח של תקופה חדשה, ובטיפוסים אנושיים דינמיים, ואילו אצל אוסטן אין כלל רקע היסטורי ופוליטי, אלא חברה גבוהה, בדרך כלל משני סוגים: אריסטוקרטיה ובורגנות גבוהה שמנסה להיות אריסטוקרטית.

היא כותבת על אנשים שבדרך כלל אינם עוברים למחיתם, שיש להם זמן בשפע לשיחות נפש ולאירועים חברתיים. הנשים חותרות לנישואין, כי אין להן דרך אחרת לשרוד.

אוסטן עוסקת הרבה באופי האנושי ופגמיו הרבים, אך באופן שאינו מקרב אותנו אל תהום נפשית או אל קונפליקט רוחני עמוק. 'המלטים' אינם קיימים בעולמה. דמויות אובססיביות מככבות כדמויות משנה קומיות, כמו אביה של אמה; גיבוריה הם אנשים מן השורה, בעלי תכונות מצויות, בינוניים אפילו, והחברה משחקת אצלם תפקיד מרכזי. המחקר על אודות אוסטן מציין